

myslu a jejich ovlivnění i aktivní působení na celou společenskou realitu.

Výuka sociologie průmyslu se vydělovala postupně z rámce obecné sociologie. Dosud se však často učí v rámci politické ekonomie, v rámci vědy o řízení, organizace práce apod.

Těžiště ve výzkumné i pedagogické práci bývá rozličné i podle jednotlivých zemí. Tak např. — ukazuje prof. Smith — v Anglii je značně rozvíjena sociálně psychologická stránka (viz např. práci prof. Browna, přeloženou již i do polštiny), dále sociální konflikt. V Liverpoolu bylo možno v r. 1960 získat diplom „průmyslový sociolog“. Ve Francii přednášel prof. Friedman první kurs již v r. 1946. Jako neefektivnější se ukazují být pracoviště, která spojují pedagogickou činnost s výzkumem — obojí se navzájem inspiruje.

V západních zemích se často průmyslová sociologie chápe jako společenskovědní základ studia techniků — např. na Pensylvánské universitě v USA nebo v Anglii na universitě v Cardiffu, kde jsou tyto kursy zařazovány pro všechny studující inženýry hornictví.

Za zvlášť cenné považují ty partie práce, v nichž prof. Smith vytyčuje hlavní funkce, které má sociologie průmyslu v průmyslově rozvinutých zemích. Tyto se totiž nutně zřejmě odrážejí ve stavbě kursů průmyslové sociologie a zejména ve stanovení vědecko-badatelských oblastí. Ze první funkce považuje autor spoluvytváření komplexního obrazu světa — zaměření v rámci celé sociologie na stále významnější, s industrií spjatou část sociální reality. Tuto linii vede Smith důsledně až k závěru práce, kde ukazuje, že právě proto by se měla průmyslová sociologie stát součástí obecného vzdělání člověka našeho věku.

Druhá funkce — umožnit maximálně přesné poznání sociální reality v ekonomické oblasti za účelem jejího ovlivnění, řízení. Odtud vede linii k požadavku učinit průmyslovou sociologii organickou součástí činnosti řídicích pracovníků. Smith správně kritizuje praxi na Západě, která tuto potřebu sice uznává, ale v rovině plochého empirismu: jde jen o aplikování základních poznatků do operativy, nikoli o tvoření teorie řízení skupin. To je ovšem krátkodeché a bez naděje vniknout do tak složité reality, jako jsou motivy, uspokojení z práce apod.

Hlavní pole výzkumu podle autora jsou:

1. Výzkum pracovníků: sociální vztahy, produktivita, motivy, životní postoje a hodnoty.
2. Řízení: struktura, byrokracie, vliv techniky na formy řízení, osobnost ředitele, role a pozice inženýra, mistra.
3. Odborová práce: princip vedení, vztahy odborů a vedení, historie vývoje odborů.
4. Podnik jako sociální systém: kooperace a konflikt, podnik a komunity, zaměstnané ženy; vstup do práce, škola a podnik.

Podobným způsobem se snaží vyvodit ze zkušeností řady universit model kursu prů-

myslové sociologie. Dělí ho na 2 základní části: *sociální struktura průmyslu a průmysl ve vztahu k sociální struktuře společnosti*: Do první části se řadí:

1. Sociální profil pracovní jednotky — vliv technických změn na sociální vztahy ve skupině, struktura řízení, role ředitele, inženýra, mistra, informální skupiny, podnik jako sociální systém.
2. Průmyslové instituce — podnik, vývoj a struktura, odborové hnutí a řízení podniku.
3. Kultura práce — práce jako socializační proces, nástup zaměstnání, výběr povolání a stabilita.

Do druhého oddílu se řadí tato témata:

1. Průmysl jako faktor sociálních změn: růst obyvatelstva, stratifikace, rozdělení třídní a profesionální.
2. Zaměstnání a rodina.
3. Průmysl a komunity (urbanizace atd.).
4. Průmysl a ekonomická moc (vlastnictví a kontrola).
5. Průmysl a politika.

Závěrečné kapitoly jsou z hlediska dnešního účelu věci nejméně užitečné — což svědčí pozitivně o velikém rozvoji průmyslové sociologie. Stačilo totiž 5 let, aby celá řada informací o stavu sociologické práce v této oblasti prostě přestala platit.

Zejména jednostránkové informace o průmyslové sociologii v Polsku a SSSR by se dnes musely rozrůst, spolu se zachycením výsledků v naší zemi, Maďarsku, NDR a ostatních socialistických zemí, v celou obsáhlou kapitolu. Ale i Holandsko dnes překvapuje rozmachem právě v této oblasti, a řada údajů o Anglii či Francii je dnes opět pochopitelně jen vzpomínkou.

Práce končí skutečně jen nejstručnějším seznamem publikací, i tu vývoj šel prudce kupředu — aspoň kvantitativně.

Vzhledem k neobvykle úsporné, věcné práci autorů i redaktorů díla neztratila však svou aktualnost podstatná část práce. Nabízí se myšlenka, zda místo posledních dvou kapitol by nebylo účelné spojit s jádrem této práce — jejíž překlad by byl uvítán jak naší teoretickou frontou v sociologii, tak i hospodářskou praxí — novou kapitolu, zachycující vývoj sociologie právě v této oblasti v naší zemi, případně v ostatních zemích socialistických. V této podobě by zřejmě splnila v naší veřejnosti svou úlohu optimálně.

Jaroslav Kohout

Aron, R.: Die industrielle Gesellschaft

Frankfurt a. M. — Hamburg, 1964. Fischer Verlag.

Kniha je překladem osmnácti přednášek proslavených na Sorbonné v letech 1955/56 a vydaných v roce 1962 u Gallimarda pod názvem *Dix-huit Leçons sur la Société Industrielle*. Pro nás představují tyto přednášky v podstatě reprezentativní názor západního sociologa na rozdíly vývoje průmyslové spo-

lečnosti západní a východní, představované hlavně USA a Sovětským svazem. (R. Aron objasňuje v předmluvě, že původně nezamýšlel své přednášky vydat knižně a že tak učinil až na naléhání.) Od roku 1955 vyšla řada knih zabývajících se stejnou problematikou, za nejzávažnější považuje W. W. Rostowovy *Stages of Economic Growth* (Stadia ekonomického růstu). Svými přednáškami, nyní shrnutými do jednotlivých kapitol, chce odhalit některé mýty, jako např. mýtus o nuceně přeměně kapitalistického systému v sovětský, mýtus o nuceném souladu obou hlavních typů průmyslové společnosti (kapitalistické a socialistické), mýtus — který se objevuje i u Rostowa — o totožném charakteru různých fází ekonomického růstu obou typů společností atd. R. Aron již v předmluvě říká, že sovětský typ společnosti není jen ukázkou metody industrializace, ale mnohem spíše teorií a praxí této společnosti. Aron se odvolává na XXII. sjezd KSSS, který proklamoval program přechodu k získání materiální základny přechodu ke komunismu, ale nelíbí se mu, že polovina má být rozdělována prostřednictvím společenské spotřeby.

Knihu zahajuje úvaha o sociologii, filosofii a národním hospodářství. Je vztah mezi sociologem a ekonomem vztahem mezi člověkem, který se táže, a jiným, který žije skutečností? Jaký je vztah mezi teorií a modely? A jsou pochopitelné další vztahy, např. k psychologii a dalším vědám. Avšak sociologové by neměli zapomínat, že studující jen část skutečnosti, nemohou tvrdit, že studují celou skutečnost. V druhé kapitole srovnává Aron Tocquevilla a Marxe: Tocqueville tvrdil, že všechny západní společnosti mají egalitářské tendence. Jaké mohou být sociální a politické důsledky? Pro Marxe naproti tomu existoval problém: existuje-li mezi dělníkem a vlastníkem výrobních prostředků protiklad, existuje tím i základ třídního boje. Za jakých podmínek možno pak opět dojít k nějaké jednotě? V třetí kapitole je srovnáván Marx a Montesquieu. Nejprve vykládá obtížnost pochopení Montesquieua, jeho epigramatičnost i nestejné užívání pojmů. Např. *zákon* u něho znamená nejen nutný vztah, ale příkaz i požadavek, příkaz společnosti. Montesquieu se snažil abstrakci dojít k univerzálnímu modelu společnosti. O to se Marx nikdy nepokoušel.

Další kapitola je věnována dějinám a pokroku. Existuje pozitivní úkol: Které druhy vztahů je možno a nutno navodit, aby bylo možno rozeznávat hranice dějin? Které činnosti to jsou, které vedou k převaze přítomnosti nad minulostí a k perspektivní převaze budoucnosti nad přítomností? Aron přiznává, že na to je těžko odpovědět. Od vědy k technice lze přejít lehko. Obě mohou pomáhat pokroku. Jak ale měřit sám pokrok?

Kapitoly V. až X. jsou věnovány pojmu, typům a ekonomickému růstu průmyslové společnosti. Průmyslová společnost je ta, pro niž je charakteristická existence průmyslové nebo velkoprámyslové výroby. Průmyslový podnik je oddělen od života rodiny, čímž

se liší od živnosti nebo řemesla. Dva základní typy průmyslové společnosti jsou typ *kapitalistický* a *sovětský*. Je pro ně rozhodující rozdíl ve snaze po zisku? Nikoli. Avšak rozdíl přece existuje! A tím je užítí zisku. Aron dobře charakterizuje etickou stránku jednoho a téhož procesu v různých systémech. Rozdíl jsou také v metodách a cílech plánování. Sovětský systém umožňuje globální, komplexní plánování. Aron hodnotí epochu od roku 1928 (od první pětiletky) jako epochu trvalé inflace a tvrzení odůvodňuje disproporcí mezi poptávkou a nabídkou. Autor uznává vysoká tempa růstu průmyslové produkce v Sovětském svazu, avšak porovnává je s tempy v USA v 19. st. a tvrdí, že rozhodující pro tempo je i počáteční úroveň průmyslové výroby, což je logické.

V dalších kapitolách, nadepsaných společně *Průmyslová společnost a modely ekonomického růstu*, hovoří nejprve o modelech růstu, které jsou velmi složité a nemusí být jednoznačně charakterizující. Zvláštní kapitolu věnuje sovětskému modelu. Růst ekonomiky závisí vždy na poměru počtu obyvatelstva a objemu produkce, na poměru růstu zemědělské a průmyslové výroby a na poměru růstu produkce a produktivity. Pro Sovětský svaz není možno užít schémat použitelných pro jiné společnosti; už např. vztahy mezi růstem obyvatelstva a objemem výroby byly jiné. Bylo to jednak důsledkem válečných ztrát první a druhé světové války a občanské války, ale také důsledkem nízkých přírůstků obyvatelstva v etapě industrializace. Tím se Sovětský svaz velmi odlišoval od vývoje jiných průmyslových zemí. Jiná odlišnost spočívala v tom, že preference těžkého průmyslu znesnadňovala výměnu zboží mezi městem a venkovem, kterému chyběly spotřební statky.

Dvě kapitoly jsou věnovány myšlence o sebezničení (Selbstzerstörung) kapitalismu. Aron vykládá příznaky, jimiž by mohla být tato cesta charakterizována: vychází z marxistického pojetí důsledků diskrepance mezi výrobou a koupěschopností obyvatelstva. Druhým momentem je nepřiměřenost investiční politiky, která je příliš často pod tlakem komentů, a konečně teze o tom, že monopolní kapitalismus vyřadí konkurenci, tak nutnou pro sám kapitalistický systém. Aron pochopitelně odmítá myšlenku takových procesů, hovoří o odstranění státních hranic k podpoře celosvětové výměny produktů a je celkem optimista v dalším rozvíjení možnosti kapitalistického hospodářství.

Zajímavé jsou úvahy o tzv. socializaci evropského hospodářství. Vychází z konstatací, že některé státy — zvláště po druhé světové válce — postátnily některá průmyslová odvětví. To je chápáno jako jeden z kroků nacionalizace západního průmyslu na cestě k socializaci. Avšak nemylme se! Při znárodnění hrála svou významnou roli psychologie: za existence mamutích podniků mají dělníci vždycky představu, že se na nich obohacuje několik jedinců; je proto lépe podnik zestátnit. Tak mohl Renault a